

DESCRIEREA ETNOGRAFICĂ ȘI TOPOGRAFICĂ A COMUNITĂȚII ȘI CERCUMSTĂRILOR EI DIN SÂNTEȘTIU. DUPĂ MAI ÎNALȚA PORUNCĂ A ESSCELENȚEI SALE DOMNULUI GUVERNATOR AL NOSTRU GRAF IOANN CORONINI DE CROMBERO PRIN CIRCULARIUL MĂRIEI SALE DOMNULUI NOSTRU EPISCOP SAMUIL MAȘIREVICI DIN 4 FEBRUARIE 1859, nr. 113, NOUĂ COMUNICATĂ ȘI PUSĂ ÎN LUCRARE ȘI PRIN PARTENIE GRUESCU PAROHUL SÂNTEȘTIULUI PRELUCRATĂ, CULEASĂ ȘI ALCĂTUITĂ

de

PARTENIE GRUESCU

Monografia satului Sântești, descoperită și transcrisă de Ion B. Mureșianu în anul 1933 — copie care se găsește în arhiva Muzeului Banatului din Timișoara ¹ — cuprinde date etnografice de o importanță excepțională pentru documentarea cercetătorilor, ceea ce ne determină să le publicăm în volumul II „Tibiscus“. Acestea constituie un capitol însemnat privind istoricul interesului pentru etnografia bănățeană. Materialul consemnat de Partenie Gruescu în anul 1859 stă sub semnul deplinei autenticități etnografice, pentru că acesta s-a născut în localitatea Sântești ² unde își trăiește copilăria, iar între anii 1834—1861 este preot în comuna natală. ³ Așadar, de data aceasta, un cărturar băștinaș, ne pune în lumină aspecte ale etnografiei bănățene din prima jumătate a secolului trecut, oferindu-ne astfel posibilitatea completării și corectării datelor etnografice consemnate de unii străini ⁴, preocupați de realitățile etnografice ale Banatului.

¹ În *Dosar referitor la Monumentele Istorice, biserici și monografii ale comunelor*, din arhiva Muzeului Banatului.

² Satul Sântești, comuna Margina (pe Valea Begheului în apropierea Făgetului), județul Timiș.

³ Ion. B. Mureșianu : „*Scritorul Partenie Gruescu*, în ziarul „Vestul“, Timișoara nr. 1264 și 1266 din 1934 ; Idem *Descrierea etnografică și topografică a comunității și cercumstărilor ei din Sânteștiu*, în Revista Institutului Social Banat-Crișana, anul XIII, ianuarie—aprilie, 1944, Timișoara, p. 118—119.

⁴ Gabriel Manolescu : *Preliminarii la o istorie a folclorului și a folcloristicii din Banat*, în *Folclor literar*, vol. II, Timișoara, 1968 p. 295—340 ; G. Oprescu, *Tărilor Române văzute de artiști francezi*, Buc. 1926. Schram Frenc — *Banati neprajzi adátok a XVIII századbol* (Date etnografice din sec. al XVIII-lea din Banat) în *Etnographia*, 81, nr. 1, 1970, p. 148—152 (articol prezentat de A. Turcuș și C. Feneșan : Un manuscris cu date etnografice bănățene din secolul al XVIII-lea, în „Tibiscus II“, 1972 p. 322) ; *Arta populară românească*, Edit. Academiei R.S.R. Buc. 1969., 1969, p. 312—313 ; Nicolae Secară : „*Un însemnat document din sec. al XVIII-lea pentru etnografia bănățeană*“, în *Tibiscus II*, Timișoara, 1972, p. 327.

Monografia⁵ cuprinde patru capitole, cu subîmpărţirile, după cum urmează :

I. Teritoriul, locul şi cercul satului Sînteştiu.⁶ A. — Istoria scurtă despre Analele comunităţii ; B. — Pusăciunea topografică ; C. — Dirigatoriile locale ; D. — Drumurile de comunicaţiune ; E. — Descrierea dealurilor, a văilor şi a apelor ; G. — Distanţa prospectului ; H. — Izvoară minerale şi alte împrejurări ; I. — Despre caverne sau peştere. K. — Despre ruinile cele vechi ;).

II. — Descrierile fiziceşti a locului. A. — Temperatura aerului ; B. — Structura pămîntului ; C. — Despre plante ; D. — Despre animale ;

III. — Despre cultură şi industrie. A. — Despre împărţirea stăria şi cultura pămîntului în comunităţia Sînteştiu. B. — Despre industria locului.

IV. — Despre om şi populaţia locului. A. — Omul. B. — Cultura poporaciunii ; C. — Alte instituturi de umanitate ; D. — Locuinţele satului Sînteştiu ; E. — Nutrirea comunei ; E. — Îmbrăcămintea. G. — Geşoftu căşii sau orînduiala economică în casă. H. — Obiceiurile poporului. I. — Semne. J. — Superstiţiuni ; K. — Petrecaniile lor la jocuri publice. L. — Dialectul ; M. — Proverbiile ; N. — Poeziile ; O. — Cîntarea besericească ; P. — Rarităţi de persoane ; Q. — Poveştile poporului. R. — Caracterul poporului :

Publicăm mai jos fragmente din capitolele II, III, IV, selectate după criteriul importanţei de natură etnografică.

AUREL TURCUŞ

II. DESCRIERILE FIZICEŞTI A LOCULUI

A. TEMPERATURA AERULUI

Despre temperatura aerului puţină descriere pot face, deoarece lipsesc instrumentele termometrice, barometrice şi idrometrice, totuşi sub (?) :

a) Despre fâşiile soarelui, oamenii de aci îşi conservară că, cînd răsare soarele pre de dimineaţă, fără spaţiul zorilor, îndătinate înăintia răsării, ştiu că vremea să schimbă şi ploie. Cînd apune neobişnuit de mare şi roşu, aseminia să întimplă. Iară dacă luna răsare mare, atunci bate vîntul în dimineaţa următoare şi dacă e mare, vederosă, de pote omul ceti la vederia ei, de grabă se schimbă vremea şi ploie.

b) Despre temperatura aerului dimineaţa, la amiaz, sara şi la mezu nopţii ne lipsesc instrumentele aeriene.

⁵ Partenie Gruiescu : *Sînteşti, teritoriul, locul şi cercul satului* (capitol publicat de Ion B. Mureşianu), în Revista Institutului Social Banat-Crişana, anul XIII, septembrie—decembrie 1944, Timişoara, p. 293—308.

⁶ Vezi date despre geneza monografiei, la Ion B. Mureşianu : Descrierea etnografică şi topografică a comunităţii şi circumstărilor ei din Sînteştiu — Cuvînte introductive — în Revista Institutului Social Banat-Crişana, Anul XIII, ianuarie—aprilie, 1944, Timişoara, p. 122.

c) Despre vânturi iară își observiază oamenii aceste prognostice : de la luna lu April pînă în Octombrie cînd bate vîntul răsăritului, aduce ploie și iarna ger pã sãnin. Cînd bate vîntul apusului aduce ploie și iarna niauã multã. Cînd bate vîntul mare sau cel vestic, iarna aduce moește și sã topește niaoua, și sã cunoște prin urletul pãdurilor ce sã aud cu 5—6 ciaturi înainte. Cînd bate vîntu V.N.N. de a noști omeni numit Lipovan, primãvara și tomna aduce brumã, iarna frig și vara zile cãldurosã.

d) Despre ploie nu au alte observații, ci iar numai prognosticã : cînd sã scolã gãinile și pãsãrile, sã purecã mîța, scot sobolii, slobod rimele, atunci numaidecît urmeazã ploie.

C. DESPRE PLANTE

Dintre erburi numãr aci numai cele cunoscute mai de folositoare și pe care oamenii le aplicã la diverse boale, precum sînt fãrã lua dupã a. b. c. pentrucã pre puține ne sunt cunoscute : Telia, pelinul, curcubetana, iarba vîntului, iarba mare, leoșteanu, mäsãlarița, bozu, busuiocu, nalba albã, nalba roșie, feria pãmîntului, roibita, scînteiuța, bucinișu, bruscãlanu, limba oii, popãlnicu, scãietele mare, bobociei sau bolînzaica, strugurelu, spãtiaza, sinzienele, lemnu domunlui, cãlãpãru, iarba criatã, voioșnița, strigoania, romonița, romanu, spinzu, mãcrișu, sporișu, și urzica galbenã, burianu, aiu, ceapa, pãtrunjelu, cimbru de grãdinã, și cimbru de cîmp, sau sãlbatec, plesnitoaria, nãdina dã pãdure, nãdaiu, grumãzoaia, coada șoricelului și scãietele vînat.

Toate acestea le știu oamenii aplica la diverse boale, cu subșes nimerit (succes n.n.) încit rareori au ei lipsã de mediținã și de doctori de mediținã ; ba în anu 1850 cînd ciuma vitelor cornute sãcera trei pãrți din patru din vite, un om din Sãnteștiu, anume Damaschin Lãzãrescu, subșes au aflat modru petractãrii dea vindeca ciuma vitelor cu rãdãcina unei buruinã numitã feria pãmîntului, încit mai mult nici o vitã mai muri, ba și la alte sate au ajutat și au mîntuit preste 150 de vite numai în Sãnteștiu, fãrã de nici o platã cînd în Fãget sub mîinile doctorului rînduit spre aceia treabã, muriau vitele ca muștile. Beteșugu de lugoare îl știu vindeca foarte ușor. Rînia asemenea, precum și boala venericã. Frigurile și inima, prin urmare experiența i-au fãcut doctori naturali.

(Pe spațiul marginal extern, sunt scrise pe o singurã coloanã : arborii, pomii, plantele, în cea mai perfectã ordine alfabeticã. Nota descifratorului).

D. DESPRE ANIMALE

Iarã dintru insecte, albinile, unde sã aflã, le merge bine, și ar fi foarte folositoare, de nu ar pãtîmi foarte cînd infloarie strigoania, de caria se aflã și foarte multã în hotaru satului și atunci cînd aceia floare inflorea,

tocmai în timpul roirii, mor cu grămada și nu pot roi din cauza aceasta. Povestesc bătrînii că în tinerețele lor, părinții lor la vremea înfloririi strigoanei, să adunau și mergeau în țarină, și toate firile dă strigoane înflorite le smulgiau și le prăpădeau și atunci aveau ceară și miere de vas, ba puteau și vinde, și stupii era un articol aducătoriu de mare folos ; însă acum din negrijire din an în an să tot mai împuținează, încît mnierea numai de leac să găsește în comunitatea Sinteștiului.

III. DESPRE CULTURĂ ȘI INDUSTRIE

B. DESPRE INDUSTRIA LOCULUI

Cultura și industria în metale, deoarece nu avem în hotaru satului metale, nu-s nicidecît fără numai sub B. puțină industrie în lemnărie, căci o parte de 10 a oamenilor să deprind cu meseria căzilor, și 6/10 să deprind cu facerea cercurilor pentru vasele de beutură, însă materialele acestea le adună de la alte locuri mai îndepărtate și după ce le gată, le transformă și transportă pre la toate tîrgurile din Banatu Timișian.

h. Creșterea și cultura animalelor e tare slabă, căci numai puținei porci, ci și capre să pot vinde, iară celelalte abia sînt pentru cea mai neapărată trebuință, din cauză, că erbăritu nu numai e slab, și partia cea mai mare a anului fără apă, ci și că prin Domnia Pădurală, Domnială, este foarte îngreooară, cu atîta cerere dă lucru cu mîinile și cu trăgătorii, încît ou greu țin și cite doi boi și cite una vacă, pentru a căroră erbărit în cel mai frumos timp de lucru au a căra stîinjeni din pădure la riu Becu, cite 15 și 20 de zile, încît abe să remuneriază ziua de lucru cu cam la 30 h.ol. sl. încît dacă guberniul nu va păși la mijloc spre delăturaria acestei pedeci, economia vitelor va înceta cu totul, nu numai în comuna aciasta, ci în tot ținutul acesta subcordian și cu aciasta și cultura pămîntului, căci din lipsa gunoiului în pămînt să face tot mai puțin fructuos, și mai puțin poate remunera munca omului, dară și din lipsa trăgătorilor, pămîntu nu va mai putea produce, munca și contribuțiunia, ce mai la urmă cine nu vede că va aduce daună și statului și pre lăcuiorii munților ii va face proletari : ci datorința statului ar fi cu cea mai nerevocabilă responsabilitate a delătura aceste neplăceri ; și în școalele poporane jumătate din învățătură să fie teoria și practica agronomiei.

i. Pescăritu aci în comuna Sintești nu este articol de negoțatorie, ci numai petrecere de vară pre riul Becu, căci în sărbători, cu ocazia scăldării să folosesc și de prinsu peștilor și a racilor, ce sînt mici, și mărunței, abia unu — doi, într-un an să poate prinde, a cărei greutate trece peste un font.

k. Industria ce ar putea să fie, cia mai de recomandat ar fi sădiria viilor și dintră pomării ar fi urmat altoiria cereșilor și sădiria nucilor, carii azi fără de nici o grijă, firește, cresc foarte mari și le priește pămîntul, căci însăși natura locului ne arată, că cu ce ni-ar putea răsplăti și

rebonifica ustănia noastră, că nucii cresc preste măsură mari, încît unul dă și pînă în 12 meți de nuci și așa cultura acestora ar trebui în școală propusă pruncilor, cu mai mare seriozitate.

1. Neaguțatoria în comuna Sîntești nu să portă alta, fără numai cu producțiile lor industriale, cu căzi și cu cercuri, pre care le cară și transportă pre la toate tîrgurile Banatului Timișan, cu care 6/10 a omenilor să depind, și 2/10 trăesc cu însuș economia pămîntului, și a vitelor, și alți 2/10 sînt lucrători cu mîna, și să duc în toate laturile, unde nu mai pot afla de lucru, și așa altă neaguțatorie, în bucate, în fier, în marve și în lemne nu să află, căci bucate nu le rodesc atîtea cite le trebuie, încît procentul productelor să poate cu tot dreptul socoti dă pasiv, trăbuind lipsa acestora a o suplini cu munca minilor în întreprinderi.

C. CULTURA POPORACIUNII

D. LOCUINȚELE SATULUI SÂNTEȘTIU să cuprind din 192 de casă, făcute de lemn, parte mare acoperite cu șindrilă parte și cu paie ; în forte puține locuri au două sobe de lăcuit, ci numai una sobă, și cuina, apoi o cămară decșăbită, la unii tot sub acoperămînt cu casa, în care să păstrează cele de ale mîncării și a îmbrăcămîntei, apoi mai au o șură frumosă, ce mulți o țin vara în cea mai mare curățenie ca casa (sic), lîngă care țin un grajdi pentru vite ; apoi una cocină, și cei mai mulți le țin în curățenie, precum și ocolu cășii.

Cășile parte mare cam după obiceiul rămas de la Turci, ca să nu li să pot uita nime în casă, ca să le vadă soția, acolo unde au cerut fața sorelui ca casa de lăcuiță să vină cătră drum, au îngrădite pre dinainte zăbrele, și întră casă și zăbrele flori sămănate, și loză de vie, iară acolo unde fața sorelui au cerut ca să fie casă de lăcuiță cătră grădină, acolo, e cuină de cătră grădină și toate cășile cu fața sînt căte răsărit și amiazăzi, pentru vederia venitoare de la razăle sorelui.

Cășile toate au coșuri de lemn, însă corespuzătoare scopului, pentru care pre puțină daună ar pătimit din privința focului ; în 24 de ani numai trei căși or ars, și numai una din privința coșului. Afară de aciasta începură oamenii din Sînteștiu a emula unii cu alții în lucru vrednic de urmare, a-și renoi cășile după un gust plăcut, și-și desfășură fără cruțare energia de a le împodobi, cu cuptore de fer, a le podi din jos, cu giamuri și uși frumosă, cu îngrăditore bune ; a le mobila cu mesă, scaune, frumosă, icone, și alte podobe, încît pote orice personă poposi la dînșii cu îndestulare.

F. ÎMBRĂCĂMINTEA de comun le place coloria albă ; în cap, pălărie cu flori la cei mai tineri, și la cei mai bătrîni căciule din piei de miel

negru făcute ; cămiașa lungă cu ciurături pe la pole, și slobozită pînă din sus de genunche încrețită, întocmai ca la gladiatorii romani ; la cei mai tineri împerate pe mîni ; izmene largi cu cei și ciurături, slobode peste picior ; cojoc alb cu diferite flori de diverse culori, cu bumbi de metal de mijloc mari, sub sucră curia lată cosută cu împistrițături, încălțămîntia opinci, cu curele și obele pestriță, cu care să știi frumos încălța ; șubă de lînă albă cu șinioare negre, aceste sînt vestmintele cu care se îmbracă în sărbători, și cînd merg la ospetă, și mai ales cînd au a sta în fața vre unui Domn. Iară în zile de lucru au și ei țole mai slabe, și preste vară, numai cămiașa, ismenile, pălăria și curaoua, fără cura niciodată nu umblă, desculț umblă, dară fără de curauoă nu, caria le ține folele și peptu strîns sub curgeria lucrului.

Iară muerile să portă și mai împodobit ca bărbații, cu cîrpă albă în cap de batist, la cele mai tinăre cu flori albe atîrnată preste spate pînă jos la călcîni, cămiașa albă împuiată și pre la pole jos ciurată și forte împodobită, ciuturu de pănură vinătă și verde, opreg dinapoi țesut cu fir și înflorat, cătrîntă pistriță, la cele tinăre cu flori roșii, la cele mai de mijloc deschis vinăt și verzi, la cele mai bătrîne albe și negre la opregile lor ciucuri lungi, căci opregu de la încingătoare în jos numai un șuc să întinde, și apoi urmează ciucuri de păr de diverse farbe pînă jos la călcîni ; în picioare la cele tinăre cisme roșii, și la ciele bătrîne negre ; o parte însămnată dintrînsele au și țole cam după moda unguriască, sumne și laibăre ; însă deschilinit că tote aceste haine partia cea mai mare le lucră muerile cu însuși mînilor, de pildă : la bărbați, cămeșile, șuba, obelele, în picioare le cosă muerile lor cu pre frumosă gibăcie, iară dinsele, cămiașa, opregu și brăcîrele cu care să încing forte frumos, și preste vară muerile partia cea mai mare umblă desculță, și să portă în curățenie, însă pînă acuma luxul sulimanului încă nu au apucat loc, nici îl întrăbuințează nici o muiere în comuna Sănteștiu.

G. GESOFU CAȘII sau orînduiala economică în casă, uneltele economice, în grădină de casă, de cuină, nu sînt pre multe, ci numai după cea neapărată trebuință, totuși în lucraria pămîntului au destule unialte spre a se ajutara la cerință.

Vasăle dă cuină, mai tote sunt de lut, la puțini de porțelan, și nu pria multe, ci numai după lipsă, linguri de lemn, și tote acestea să țin în cea mai mare curățenie, încît vasăle cele cu care să slugăresc în zile de frupt stau extra de acele cu care să slujesc în zile dă post ; veșmînte dă casă au în abundență, pre pat lepedeie albe de cînepă, apoi stranuri de păr făcute cu diverse farbe și forme de însuș mînilor muerilor, perini cosute cu flori, mesae de masă, șterguri multe tote în nestrite, și la cei mai mulți atite de multe, de toți păreții cășii sînt căptușiți cu de acele, ce fac podobă în locu iconelor.

Mai departe Romănu frustuc de diminița nu face, ci cam pe la 8 ore vara, iară iarna la 10 prînzu întreg, și vara la 2 ore după mezinele fac ojina și sara cina ; mîncaria lor e simplă, nainte să pune curechi, sau alt ceva țușpais sau continent de a mîncărilor, apoi urmiază zupa, după care apoi carne și mai pre urmă lapte ou mămăligă și dacă pui carne după curechi, urmiază deloc lapte, friptură, au iarna și în sărbători, cînd li se

face și plăcinte din făină de grâu, destul că mîncaria totă să incheie în două-trei feluri, și laptele este suplimentu tuturor. Iară în zile de post, curechi, păsulă, zamă dă ciapă și părădaisă, chisăliță în locu laptelui pre caria o știu ferbe forte cu gust.

.

J. SUPERSTIȚIUNI au multe, precum : cînd să naște pruncu, a treia noapte aduce mama un colac de grâu nedospit, un blid cu apă, și trei linguri noi și le pun la capu copilului preste nopte, crezînd că vine data cu ursitorile ei, și destinează viitoriu copilului ; la cununii, miresele duc la sîn diverse jucării, ca să imblinzească pe zîe Luna, a le soroci măritiș noroccs. La mort pun în mină un crețariu să-și plătească vămile, și trecătoria în ceialaltă lume, pun și punț preste vâlcele, ca să aibă mortu ușoră trecere, cară de pomană ca să aibă izvor în ceialaltă lume ; mîncă vircolacii soarele, care sint copii ce or murit nebotezați, cred în moroniți, că iau laptele, pentru care iară în ajunul Sf. Gheorghe, la Armînden, la Todo — Rcsale, impenează porta și tote intrările în ocol cu rug, cred în dată și în noroc.

Despre Dumnezeu și în cele religionare, nu au pre multe, fără numai că Ilie umblă cu norii și trăznește dracii.

K. PETRECANIILE LOR LA JOCURI PUBLICE sint vrednice de laudă, că să portă cu totă bunăcuviința, însă jocă un joc greu, artificios, rămas în moștenire de la străbunii săi romani, și au niște strigări în versuri cari forte nimerite să lovesc cu tacturile jocului, precum : Haidă, soră, să dăm horă — Nu știu horă aș juca, Mai bine te-aș săruta. Hopa-hopă, c-a zis popa. Sărută-mă mîndră dragă, ce porți gura ca o fragă, Ce ai grumaz cu mărgelă, și ochii de viorele. Au și strigături ironice : Toată ziua hop și țup, și sara nimic să-mbuc, că de joc îi cum îi focu, dar de lucru-i pute locu, și altele mai multe forte sunt.

La prasnice încep de la bună cuviință, și biau tot din pahar, pre carele îl arată cu fundu în sus, zicînd : atîta rău în casă — și așa dară fiește-carele are al său rînd la joc, de beut, de cîntat și de vorbit, însă să deschilinesc unii de alții prin închinăciunile pre sănătate, și cînd să strigă cîns-tile au ei deschilinite vorbe de . . . (noroc ?) cătră căpitanu ospățului.

La petrecania morților noptia au diferite jocuri, care la alte ocaziuni nu să văd

La petrecaniile de toate zilele au ei destule anecdote de povestit și mai ales ironii despre popi, și țigani, iară mai plăcute le sint poveștile despre părțile sexuale.

Pruncii au diferite jocuri în sărbători, di-a cărica, di-a popiou, di-a lopta și di-a porca, unde cu bucurie multă îi privesc și bătrîinii în zilele de sărbători, și mai multe alte motive de jocuri și petrecanii au.

.

M. PROVERBII au românii de aci atîta de multe, de nu le pote omul cuprinde în așa puține pasage, și sint mai de comun cunoscute la toți Românii : precum voi aduce puținele aici : Nu sare aștia departe de tăie-